

İngiliz Seyahatnameleri ve Osmanlı Arşiv Kaynakları Işığında Geç Dönem Osmanlı Anadolu'sunda Konar-Göçer Kadın

Nomadic Women in the Late Ottoman Anatolia According to British Travelogues and Ottoman Archival Sources

Erdal Çiftçi*

Öz

Konar-göçer kadınlar ile ilgili antropolojik ve sosyolojik çalışmaların varlığı söz konusu olsa da Osmanlı tarihi çalışmalarında aynı derecede zengin bir literatür yoktur. Bu çalışmada tarih yazımında geri planda kalmış olan konar-göçer kadın temsiliyetleri ile ilgili bazı ender bilgiler çerçevesinde literatüre mütevazı fakat önemli bir katkı sunulmuştur. Osmanlı arşivi kaynakları, konar-göçer kadın temsiliyeti ile ilgili araştırmacılara sınırlı bir veri sunabilmesine rağmen, ender de olsa bazı arşiv belgeleri konumuzu aydınlatıcı ve yön gösterici olmuştur. Ayrıca, oryantalist ve modernist önyargılarına rağmen, doğrudan gözlemler olması açısından, önemli kaynaklardan biri olan İngiliz erkek seyyahların Anadolu coğrafyasında sosyal yaşama dair sundukları veriler ışığında da konar-göçer kadın temsiliyetinin çok yönlülüğü ile ilgili bazı veriler paylaşılmıştır. İmparatorluğun son dönemlerine ait bu seyahatnameler ve yine bu döneme ait bazı Osmanlı arşiv kayıtları çerçevesinde konar-göçer topluluklarda kadının aşiret içerisindeki idari ve sosyal statülerinin çeşitliliğine ve çok yönlülüğüne değinilmiştir. Bu verilerin kritiği ve analizi çerçevesinde genellemeden kaçınarak konar-göçer kadınlar ile ilgili yapılacak sonraki çalışmalara katkı sunulması amaçlanmaktadır.

Abstract

It is a fact that representation of nomadic women in the Ottoman historiography is quite insufficient and left untouched. Although there are anthropological and sociological studies on nomadic women, Ottoman historiography's deficiency on this topic is due to many multifaceted reasons. In this study, a significant and modest contribution will be made to the literature within the framework of some rarely found information regarding the nomadic women's representation. Although Ottoman archival sources can provide limited data, some archival documents show important insights on the issue. Also, some data on the versatility of nomadic women's representation will be shared in the light of the writings of British male travelers' direct observations despite their orientalist and modernist prejudices on the social life in late Ottoman Anatolia. Based on these accounts and some Ottoman archival records in the last period of the empire, the diversity and versatility of the political and social status of nomadic women in their own public sphere will be discussed. Within the framework of the critique and analysis of these data, this study, away from over-generalizations, aims to contribute to the other studies on the role of the nomadic women.

Keywords: Tribe, women, nomad, Ottoman, travelogues.

* Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Tarih Bölümü, Mardin, Türkiye. E-posta:erdalciftci@artuklu.edu.tr, ORCID ID:0000-0002-8716-2031.

Anahtar Kelimeler: Aşiret, kadınlar, konar-göçer, Osmanlı, seyahatnameler.

Giriş

Osmanlı Devleti idaresindeki tebaa içerisinde kontrol edilebilirliği az olan toplulukların başında konar-göçerler gelir. Bu topluluklar başta pastoral yaşantılarının gereği olmak üzere sık sık transhumans hareketlilikte (yaylak-kışlak göçü) bulunmuşlardır. Ayrıca vergilendirme, iskân ve askere alınma gibi yaptırımlar, konar-göçer göçlerini, çevresel sosyo-ekonomik bir aktivitenin de ötesinde politik bir araç hâline de getirmiştir. Bu durum konar-göçer toplulukların yerleşik kitlelere oranla imparatorluk bürokrasinin askeri, vergi ve hukuki sisteminin nispeten daha çeperinde kalabilmelerine ve yazılı olmayan kendi geleneksel sözlü kurallarını devam ettirmelerine imkân sağlamıştır. Bu sebeple konar-göçer cemaatler ile ilgili bilgi ve belgeler yerleşik şehir ve köylü kitleleri kadar zengin değildir. Karşılaşılan belgelerin birçoğunu oluşturan veriler ise özetle belirtilmiş vergi tayinleri, bazı sınırlı yıllara ait nüfus kayıtları, nadiren Şeriye sicillerine yansımış olaylar veya konar-göçerlerin sıklıkla başvurdukları “eşkıyalık” gibi olaylar ile sınırlıdır. Bunun dışında konar-göçer topluluklar içerisinde kadın temsiliyetiyle ilgili verilere ulaşmak ise çok daha zorlu ve sınırlıdır. Bu yüzden olsa gerektir ki literatürdeki çalışmalar her ne kadar seyahatnamelerdeki kadın temsiliyetlerini incelemiş olsalar da, konar-göçer kadını sınırlı düzeyde ele alınmıştır.

Konar-göçer kadınlarla ilgili Osmanlı kayıtlarının birçoğu kaçırılma, şiddete uğrama gibi konularla ilgilidir. Bu kayıtların dışında kadınların bilgisine çok sınırlı oranda ulaşılabilmektedir. Bu kayıtlarda *ağa*, *kethüda*, *bey* olarak karşımıza çıkan yöneticiler arasında kadın temsiliyetleri çok sınırlıdır ve bu durum konar-göçer toplulukların da patriyarkal erkek egemen bir özellik içerdiğini destekler. Fakat bu çalışmada da tartışılacağı üzere konar-göçer kadının sadece özel yaşam alanıyla sınırlı kaldığı ve kamusal alandan dışlandıkları söylenemez. Ayrıca yerleşik kitlelere oranla konar-göçer kadının, sosyal ve gündelik yaşamının bir sonucu olarak, daha çok söz sahibi ve özgür hareket edebilme kabiliyetine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Leslie Pierce konar-göçer topluluğun bu yönünü şu şekilde vurgulamaktadır:

İbn-i Batuta'nın sözleri, 14. yüzyıl Türk-Moğol geleneklerinde kadınların toplumsal rollerinin çok canlı olduğunu düşündürmektedir. Bu rollerin, ilk Müslüman kuşaklardan Arap kadınlarının politik eylemci ve toplum içindeki politik fazilet örnekleri olarak oynadıkları role benzerliği, Arabistan ve Orta Asya'nın kabile kültürlerinin bu yeni politik topluluklar üzerinde etkisi olduğunu düşündürür. Her iki kültürün de kadın ve erkeklerin kamusal rolleri bakımından, İslam toplumunun gelişiminde

egemen gelenek halini alan eski Yakındoğu'nun yerleşik kültürlerinden daha eşitlikçi oldukları anlaşılmaktadır (Pierce, 2016: 379-380).

Pierce'in burada belirttiği Arabistan ve Orta Asya kabile kültürlerinin içeriğini konar-göçer yaşamın standartları oluşturur. Hayvancılık ekonomisiyle iştigal eden konar-göçer kadınıyla yerleşik kadın figürleri arasında yaşam standartları olarak bariz bir farklılık söz konusudur. Bu çalışmada da vurgulanacağı üzere 19. yüzyıl Anadolu'sunun konar-göçer toplumunu gözlemleyen İngiliz erkek seyyahlar, bu duruma bilhassa ağırlık vererek ve konar-göçer kadını sıklıkla yerleşik kesimlerle karşılaştırarak Pierce'in düşüncelerini teyit etmektedir. Sınırlı da olsa bazı Osmanlı arşiv kayıtları da bu çerçevede destekleyici bilgiler içermektedir.

İngiliz erkek seyyahların betimlemelerinde ve ayrıca Osmanlı kayıtlarında konar-göçer kadın için tek bir kadın imajından bahsetmek ise mümkün değildir. Kesişimsellik (*intersectionality*)¹ açısından da monolitik bir kadın imajına indirgenmiş ve sınıfsal farklılıkları göz ardı eden bir anlatı özcü bir yaklaşımdır. Bu sebeple aşağıda da tartışılacağı üzere kendi topluluğu üzerinde güç sahibi olan ve savaş meydanında kendi kitlelerine önderlik etmiş konar-göçer kadını olduğu gibi, sosyo-ekonomik yaşantılarının zorlukları omuzlarına yüklenmiş ve sınıfsal anlamda kendi topluluğu içerisinde daha aşağı konumlandırılmış konar-göçer kadının varlığı da söz konusudur. Bu kadın tipolojilerine dair ayrıntılar büyük oranda İngiliz erkek seyyahların gözlemlerinden anlaşılmaktadır. Fakat bu gözlemlerin modernist ve oryantalist yaklaşımları da içerdiğini vurgulamak gerekir. Zira bu yazına göre, ki birçoğu kendi hükümetlerinin resmi görevlileridir, konar-göçer kadınların daha özgür hareket kabiliyetine sahip olduklarını belirterek, cinsiyetçi bir yaklaşımla konar-göçer kadın imajından maskülen bir kimlik inşa etmişlerdir. Birçoğu konar-göçer toplulukları ve kadını egzotik ve tarih öncesi topluluklar olarak vahşilikle (*wild/savage/primitive*) özdeşleştirmişlerdir. Kötü ve geri kalmış bir Doğu imajı inşa eden bu yazının en çok şaşkınlık yaşadığı çelişki ise konar-göçer kadının kamusal alanda söz sahibi olmasıdır. Bu yüzden "vahşi" olarak tanımlanmalarına rağmen konar-göçer kadın bu yazında nispeten daha olumlu ve olağandışı bir kimliktir. Bu yazına göre Doğu toplumlarındaki kadın figürü için olağan olan, özel yaşamla sınırlandırılmış, özgür olmayan ve eve hapsedilmiş bir Doğu kadını imajıdır.² İnşa edilen bu imaj ele alınan yazında daha çok şehir ve kasabalarda yaşayan yerleşik kadınları kapsar. Konar-göçer kadını ise at binip silah kullanabilmesi sebebiyle marjinal, öteki ve olağanüstü bir

kimliktir. Yani İngiliz erkek seyyahlara göre Doğu kadını konar-göçer kadın değil yerleşik şehirli kadın temsil eder. Konar-göçer yaşam, geri kalmış bir yaşam standardı olarak değerlendirildiğinden dolayı aşiretler “modern” Batı “geri kalmış” Doğu dikotomisi çerçevesinde oryantalist jargon açısından anlaşılması güç bir problem olarak görülmüştür.

Oryantalist yazının yanı sıra ender de olsa bazı Osmanlı arşivi kayıtları bu yazına paralel olarak konar-göçer kadınlar içerisinde üst sınıfa ait kadınlarla ilgili mütevazı fakat anlaşılabilir bazı veriler sunabilmektedir. Bu belgeler İngiliz erkek seyyahların söz sahibi olarak vurguladıkları soylu aşiret kadınlarının sınıfsal statülerini teyit edici niteliktedir. Bu çerçevede kendi konar-göçer kitlesinin karar mercii olabilmeleri açısından ilk başlıkta üst sınıfa mensup bazı kadın figürlerinden bahsedilmiştir. İkinci alt başlıkta ise Anadolu’ya seyahat etmiş ve eserlerinde konar-göçer kadını konu edinen İngiliz erkek seyyahların eserleri analiz edilmiştir.

Konar-göçer toplulukta üst sınıf kadın figürü

Bazı seyahatname ve Osmanlı arşivi kayıtları, ender de olsa konar-göçer aşiretlerde üst sınıfa ait kadınların kendi kitlesi üzerinde politik karar alma mekanizmalarında etkili olduklarını göstermektedir. Bu durum konar-göçer kadının yalnızca özel yaşam sahası (*private*) olan ev hayatı (*domestic duties*) ile sınırlanmış bir tipolojiyi tartışılır kılmaktadır. Bu konuda 1819 yılına ait bir Osmanlı arşivi dosyası önemli bilgiler taşımaktadır. Birkaç belgeden oluşan bu kayıtlarda son Osmanlı-İran Savaşı (1821-1823) öncesinde İran’a bağlı bir hanlık olan Revan³’dan, Osmanlı tarafında cevelan eden Sepki isimli konar-göçer bir aşirete gönderilen davet mektupları bulunmaktadır. İran tarafı, aşiret kitlelerini Osmanlı topraklarından kendi tarafına göç etmelerini teşvik ederek olası bir savaş durumunda bu kitlelerin düzensiz süvarilerinden yararlanmayı planlamıştır. Muş mutasarrıfının vurgusuna göre Revan’daki umum aşiretlerin ağası olarak görevlendirilmiş olan Zilan ağası Hüseyin Ağa ve ayrıca Sepki aşiretinin bir diğer ağası Süleyman Ağa, Muş’ta Osmanlı’ya tabi olan Sepki hanelerini İran tarafına göç etmeleri için teşvik etmiştir (T.C. Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi (BOA), HAT 769/36172-E, 11 Receb 1234/ 6 Mayıs 1819). Bu durumu Erzurum valisine ileten Muş mutasarrıfı Selim Paşa, aşiretler arasında gerçekleşmiş olan özel yazışmaları da Erzurum’a yollamıştır. Bu özel yazışmalar, İran’a tabi Zilanlı Hüseyin ve Sepkili Süleyman ağalar tarafından birbirinden bağımsız olarak, Muş’ta yaşayan Sepkili Hüseyin Ağa ve ayrıca Sepkili Seyran Hanım’a gönderdikleri mektupları içermektedir.

Bu yazışmaların ayrıntılarına odaklandığımızda Osmanlı tarafındaki hem Hüseyin Ağa'nın hem de Seyran Hanım'ın İran'a göç etmeleri için ikna edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu mektubun konumuzu ilgilendiren tarafı ise Seyran Hanım ismiyle bir kadına iletilmiş olmasıdır. Revan Hanı adına bu mektubu gönderdiklerini belirten Revan'daki ağalar, Seyran Hanım için "*ismetlü, iffetlü, mezâretlü, setâretlü, valide-i muazzama-i muhtereme*" hitabında bulunmaktadır. Bu vurgudan da anlaşılacağı üzere Seyran Hanım bir valide sıfatıyla tanımlanmaktadır ve Muş bölgesindeki Sepki hanelerinin yönetiminde etkin bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu mektuplarda Revan Hanı'nın kendilerini Revan'a davet ettikleri ve kendilerinin göç etmeleri karşılığında ödüllendirilecekleri vurgulanmıştır. Fakat bu ödül için Seyran Hanım'ın kendi aşiretini ikna ederek İran'a götürmesi şart koşulur. Bir mektupta "*Sepkilerini dahi kaldırıp bu defalık da*" Revan'a gelmeleri istenirken, bir diğer mektupta "*Azizim Hüseyin Ağa'nı vesair Torun ve Sepkileri kaldırıp bu defalık da Erivan savbına gelesiz*" denmektedir (BOA, HAT 769/36172-J, 23 Zilhicce 1234/ 13 Ekim 1819; BOA, HAT 769/36172-F, 29 Zilhicce 1234/ 13 Ekim 1819). Buradan anlaşıldığı kadarıyla Seyran Hanım, Muş'ta bulunan Sepkilerin ağalarından olan Hüseyin Ağa'nın validesidir ve bu kişiler üzerinde etki sahibidir. Ayrıca benzer mektupların doğrudan doğruya Sepkili Hüseyin ve Abdal ağalara da gönderildiği anlaşılmaktadır (BOA, HAT 769/36172, 29 Zilhicce 1234/ 19 Ekim 1819).

Bu durumda bir konar-göçer kadının iki devlet arasındaki geçişlilik gibi önemli bir politik karar alma mekanizmasında yetkili olduğu anlaşılmaktadır. Seyran Hanım aşiretin üst sınıfına mensup olup Hüseyin Ağa'nın validesi olması sıfatıyla bu karar mekanizmasına sahip olabileceği anlaşılmaktadır. Yani Seyran Hanım sadece bir kadın kimliğine sahip olmasının da ötesinde bir valide ve üst sınıfa mensubiyetiyle bu güce sahip olabilmıştır. Böylece aşiret, cinsiyet ve sınıf kimliklerinin kesişimselliğiyle konar-göçer bir toplulukta bir kadının etkin bir role sahip olduğu anlaşılır. Bu yüzden zikredilen kitlenin cinsiyet rolleri açısından tam eşitlikçi özelliklere sahip olduklarını vurgulamak abartılıdır. Fakat tam tersi bir yaklaşım ile tüm aşiret kadınlarının yalnızca özel alan ile sınırlandırılmış bir toplumsal role sahip olabileceği tartışmasının da bir o kadar özcü bir yaklaşım olduğu vurgulanmalıdır.

Bu yazışmaların Osmanlı bürokratik kanallarına yansımaları sayesinde üst sınıfa mensup bir konar-göçer kadının kendi kamusal alanında etkin bir politik güce sahip olabileceği anlaşılmaktadır. Bu duruma benzer

şekilde, Osmanlı toplumunda konar-göçer üst sınıfa mensup kadınların liderlik özelliklerini vurgulayan farklı örnekler de vardır. Örneğin Adana'da Cerid Aşireti'ne mensup Asiye'ye, nam-ı diğer Kara Fatma'ya, 1854 yılında Kırım Savaşı'ndaki "*bulunduğu muharebelerde şecaatce hüsn-i hizmeti meşhur olduğu*" yani katıldığı savaşlarda kahramanca yaptığı katkılar için altın bir nişan takdim edilmişti (BOA, İ.DH. 308/19650, 10 Muharrem 1271/ 3 Ekim 1854; BOA, H.H. İ. 13/22, 9 Muharrem 1271/2 Ekim 1854). Asiye Cerid Aşireti'nin kethüdası yani yönetici olup Kırım Harbi'ne üç yüz kişilik aşiret mensubu ile katılmış ve bir kardeşi şehit biri de gazi olduğu vurgulanmıştır (Kutluata, 2006: 20-24). Asiye, Kara Fatma lakabıyla bir konar-göçer kadını ve yine üst sınıfa mensup bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴ Doğrudan doğruya konar-göçer toplulukta karar alma yetkisine sahiptir ve kethüda ünvanı ile bu görevini resmi olarak da temsil etmektedir.

Konar-göçer topluluklarda üst sınıfa mensup kadınlara dair Millingen⁵'in paylaştığı bilgiler de Osmanlı kaynaklarını teyit eder niteliktedir. Ona göre üst sınıfa mensup kadınlar kendi kamusal alanlarıyla ilgili konulara, örneğin aşiretin problemleri, düşmanlıkları, planları ve gizli kararlarına hakimlerdir. Millingen örnek olarak Van bölgesindeki Milan aşireti reisi Ömer Ağa'nın eşinden bahseder. Ona göre bu kadın, aşiret liderinin bir danışmanıdır ve onun mali işlerini yönetir. Kocasından aldığı destekle aşiret işlerini yönetmekte ve kontrol etmektedir. Millingen kendisinin yirmi iki yaşında henüz genç olmasına rağmen kocasının ölümü sonrasında aşiret aksakallarının saygısını elde edebildiğini paylaşır. O, konar-göçer kadınların eşleriyle at sırtında cevelan etmeye daima hazır olduklarını paylaşarak sosyal yaşam alanında erkekler kadar yer aldıklarını vurgulamaktadır (Millingen, 1870: 250-251). Bu bilgiler yukarıda geçen Osmanlı kayıtlarının vurguladığı üst sınıf konar-göçer kadın imajıyla paralellik göstermektedir. Fakat Millingen bu kadının ismini vermemekte, yalnızca kadın olma kimliğine değil aynı zamanda bir eş olma sıfatına yani yine kadının kesişimsel olarak sınıfsal üst kimliğine vurgu yapmaktadır. Kamusal yaşam alanında ve aşiretin iç karar mekanizmasında, görüldüğü üzere cinsiyet rolleri açısından keskin sınırlarla çizilmiş ve yalnızca özel yaşam sahasına indirgenmiş bir kadın tipolojisi görülmektedir. Aksi bir durum ise konar-göçerlerin gündelik doğal yaşamına da elverişli bir durum değildir. Zira konar-göçer yaşamın özel ve kamusal alanları arasındaki sınır yalnızca bir keçe çadırı inceliğindedir.

Konar-göçer topluluklarda üst sınıfa mensup kadının aşiret siyasetindeki rolünün yanı sıra, sıradan bir konar-göçer kadını

tipolojisinin toplumsal rolüne de değinmek gerekir. Bu konuda büyük oranda seyyahların gözlemlerinden yararlanılabilmektedir. Bu gözlemler daha çok konar-göçer kadının sosyal ve gündelik yaşantısına dairdir.

İngiliz erkek seyyahlara göre Geç Osmanlı Anadolu'sunda konar-göçer kadını

İngiliz erkek seyyahların eserlerinde konar-göçer kadınına dair ortak değerlendirmelerin varlığının yanı sıra farklılaşan bilgiler de bulunmaktadır. Birçoğu konar-göçer kadının daha sosyal bir yaşantı sürdürdüğüne ve pastoral üretime dâhil olduklarına değinmektedir. Kılık kıyafetlerine ve pastoral yaşamın zorluklarının konar-göçer kadınına erken yaşta yıpratmasına değinen İngiliz erkek seyyahların birçoğu monolitik bir yaklaşım sergileyerek örtünme (*veiling*) konusunda yaşadıkları şaşkınlıklarını vurgulamakta, konar-göçerleri kasaba ve şehirli kadınlarla karşılaştırmaktadır. Bu açıdan seyyahlar geri kalmış bir topluluk mensubu vurgularına rağmen konar-göçer kadınları daha özgür olarak tanımlamakta ve olumlamaktadırlar.

Seyyahlar, konar-göçer çadırlara yaptıkları ziyaretlerde kendilerine misafirperver davranan ve yeme içme gibi hizmetlerini sağlayanların çoğunlukla alt sınıfa mensup kadınlar olduğunu paylaşmaktadır. Üst sınıfa mensup kadınların daha çok bu işleri yönlendiren kişiler olduğu vurgulanmaktadır. Örneğin, İngiliz Binbaşı ve diplomat Robert Stuart, Ağrı Dağı eteklerinde misafir oldukları bir aşiret ağasının çadırında ağanın iki eşinden bahseder. Daha yaşlı olan eşin gündelik işleri yapmayı sadece bu işi yapan kadınları yönlendirdiğini söyler. Genç olan yirmi beş yaşındaki ikinci eşin ise yine angaryadan (*drudgery*) muaf olduğunu, buldukları çadıra birçok defa gelerek her şeyin yolunda gidip gitmediğini kontrol ettiğini ve altın takıları ile dikkatlerini çektiğini belirtir (Stuart, 1876-1877: 80). Stuart bu bilgileri paylaşmasının yanı sıra çoğu işi konar-göçer kadınların yüklediğini belirtir. Kaldıkları çadırların konar-göçer kadınlar tarafından siyah keçi kılından yapıldığını ve bu işin de konar-göçer kadınına ait olduğunu belirtir (Stuart, 1876-1877: 81). Atlarını besleyenlerin ve kendilerine içecek ve yiyecek hazırlayanların yine bu kadınlar olduğunu vurgular. Stuart bu konar-göçer kadınların daha az utangaç olduklarını aktarır (Stuart, 1876-1877: 80).

Millingen neredeyse tüm iş yükünün bu kadınların omuzlarına yüklendiğini belirtir. Erkeklerin çobanlık dışında dedikodu yapmak, sigara içmek, saldırılar için plan yapmak ve bunu uygulamakla uğraştıklarını belirtir (Millingen, 1870: 245). Millingen de yukarıda

vurgulandığı üzere konar-göçer kadınının “enteresan” şekilde Müslüman olmalarına rağmen cinsiyetler arasındaki iletişim açısından erkeklerle aralarında bir bariyerin olmadığına ve utangaç olmadıklarına değinmektedir (Millingen, 1870: 250-251, 308). Millingen yerleşik Müslüman kadınlara oranla konar-göçer kadının kendi kamusal ve politik alanlarında haklarının daha fazla olduğunu belirtmektedir (Millingen, 1870: 251). Ona göre bazı aşiretler vergi toplamaya gelen Osmanlı memurları ile aşiret kadınlarını muhatap almaktadır. Bunun amacının kadınların toplanması planlanan vergilere karşı direnmeleri durumunda görevlilerin ısrarda bulunamayacağını düşünmelerinden kaynaklandığını belirtir.

İngiliz seyyah, cerrah ve jeolog olan Ainsworth da yukarıda geçen bilgilere paralel görüşler sunmaktadır. O da Malatya'nın Akçadağ bölgesindeki konar-göçer Bekir Uşağı isimli bir aşiret ağasıyla birlikte vakur duruşları ve en önde at sürüşleriyle iki kadının “*kahramanların annesi*” gibi at sürüşlerine değinmekte ve peçe kullanmamalarını ayrıca vurgulamaktadır (Ainsworth, 1840: 319). Konar-göçer kadınların kamusal alanda erkek-kadın dikotomisini aştıklarını belirten bu yorumunun yanı sıra Hasanoğlan isimli bir bölgede bulunan Türkmenlerin benzer pastoral yaşantılarına ve kadınların halı yapımındaki üretici rollerine ayrıca değinmektedir (Ainsworth, 1839: 273). Bu çerçevede konar-göçer kadının üretici olmanın yanı sıra pazar ekonomisine sunulan pastoral ürünlerin üretiminde merkezi bir rol aldığını söylemektedir.

Stuart ise konar-göçer alt sınıfa mensup kadının zorlu ve yoğun iş yükü olduğunu ve bu işlerin onları erken yaşlandırdığını paylaşır. Kılık kıyafetlerinin kirli ve çirkin oluşunu da yine yaşam koşullarına ve üretici oluşlarına bağlar. Ona göre konar-göçer gruplar zengin bir pastoral üreticiliğe sahiptir (Stuart, 1876-1877, 77-92). Stuart'ın gözlemleri gündelik sosyal yaşam koşullarındaki iş yükünün paylaşılması açısından cinsiyetler arası rollerin birbirini tamamlayıcı nitelikte oluşunu desteklemektedir (Aksoy, 2009: 24; Chatty, 2013: 400).

İngiltere'nin Erzurum Konsolosu James Brant'ın verdiği bilgiler ise bazı açılardan yukarıdaki bilgilerle farklılık gösterir. Örneğin, ziyaret ettiği bir aşiret ağası, Brant'ın eşlerini görme isteğini geri çevirmiştir. Kendisine kadınlarının yabancılarca görülmesinin adetleri olmadığı, bu talebi sebebiyle Brant'ın ağadan özür dilemesi gerektiği aşiret ağası tarafından dillendirilmiştir. Brant bu durumun konar-göçerlerin üst sınıfına mensup kadınlarına has olabileceğini vurgulayarak alt sınıf kadınlarda bu durumun olmadığını altını çizmiştir (Brant et al., 1840: 413). Bir diğer söylemle Brant'ın tüm konar-göçer kadınların özgür

oldukları ve özel alanla sınırlandırılmadıkları bilgisi de bu çerçevede genelleştirici olmaktadır. Osmanlı kayıtlarından da örnek vermek gerekirse imparatorluğun son dönemlerinde dahi birçok konar-göçer aşiret, kadınların nüfus bilgilerinin kayıt altına alınmasına izin vermemiş, merkezi hükümet ise istenmeyen sonuçlara meydan vermemesi için bu işlemi ya ertelemiş ya da uygulamamıştır (BOA, DH. SN. THR. 31/106, 20 Mart 1328/ 2 Nisan 1912; BOA, DH. ŞFR. 393/24, 29 Kanunusani 1323/ 11 Şubat 1908). Dolayısıyla tüm konar-göçer kitlelerdeki kadınların tam bir özgürlüğe sahip kişiler olarak algılanması durumu da abartılıdır.

Brant'ın bilgilerine rağmen seyyahların çoğu konar-göçerlerin farklı etnik ve dini kimliklerine rağmen benzer şekilde cinsiyetler arasında kamusal yaşam alanındaki bariyerin sınırlı oranda kaldığını altını çizmektedir. İngiliz politikacı ve parlamento üyesi Viscount Pollington, Yezidi bir konar-göçer kitleyle ilgili paylaştığı gözlemlerine göre kendileri misafirperver bir şekilde ağırlanmış ve kadınlar kendilerinden hiç çekinmemişlerdi (Pollington, 1840: 448). İngiltere'nin İran elçisi, Tümgeneral Justin Shiel ise konar-göçer kadının kendi ailesi üzerinde büyük bir kontrolünün bulunduğunu ve kamptaki erkek ve kadınlar arasındaki iletişimde bir engel olmadığını belirtir. Shiel *khane-nişin* (yerleşik yaşam süren) kadınların bu konuda konar-göçerlerle farklılık gösterdiğinin altını çizmektedir (Shiel, 1838; 69-70). İngiliz Konsolos John George Taylor da gezileri kapsamındaki ziyaretleri sırasında "*Kızılbaş*" konar-göçer kadınların çadırlarından çıkararak kendilerine ikramda bulduklarını ve misafirperverlikleri karşısında ikram ettiklerini tatmadan yollarına devam edemediklerini paylaşır (Taylor, 1868: 309). Konar-göçerlerin bu özelliklerinin kültürel bir kod olduğu, erken 20. yüzyılda Güney Toroslarını ziyaret eden araştırmacılardan birinin Yörüklerin misafirperverliğiyle ilgili olarak verdiği benzer bilgilerden de ayrıca anlaşılmaktadır (Dominian, 1915: 847).

Bu misafirperverlik vurgularına rağmen İngiliz erkek seyyahlar, konar-göçerlere ve konar-göçer kadına dair modernist değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Millingen'e göre düşünsel, davranışsal ve karakter olarak bu kitleler yarı-vahşi (*half-savage*) olarak tanımlanmıştır (Millingen, 1870: 254). Stuart ise ziyaretleri esnasında toplanan kadınları bitkin Çingene tipli kadınlar "*haggard gpsy-like women*" olarak tanımlamakta ve bu "*vahşi ve ilkel insanların*" (*wild people...primitive people*) misafirperver olduklarına değinerek etraflarının sarılmasını "*havlayan kızgın bir koro*"ya (*chorus of angry barking*) benzetmektedir (Stuart, 1876-1877: 79-81). Millingen (1870:

252)'in de açıkça vurguladığı üzere bu konar-göçer topluluklar “*medeni dünya*” (*civilized world*) karşısında “*toplumun ilkel hali*”ni (*primitive state of society*) temsil etmektedir. Bu çerçevede konar-göçer kadını da bu değerlendirmelerle “medeni” Batı kadını karşısında “vahşi ve ilkel” olanı temsil etmektedir. Konar-göçer kadının silah kullanıp at sürebilmeleri tartışması ise bu yüzden olağanüstü ve şaşırtıcı olarak değerlendirilmiştir; çünkü bu durum “medeni Batı” ve “geri kalmış Doğu” tipolojisindeki dikotomiyle uzlaşmamaktadır. Konar-göçer kadının doğal yaşam örüntüsünü romantize ederek onları öteki, marjinal ve arkaik kimlikler olarak inşa etmişlerdir. Bu sebeple konar-göçer kadını ne yerleşik bir “Doğu kadını” ne de “modern” bir Batı kadınıdır. Onlara göre konar-göçer kadını ikisi arasında sıkışmış tarih öncesi kimliklerdir. Bu yüzden Millingen çadırlarında ziyaret ettiği aksakallı aşiret ağasını İbrahim ve Yakup peygambere; aşiret kadınlarını da Rebeka, Sare ve Rahel’e benzetmektedir:

Çadırın içinde çocukları, akrabaları ve hizmetçileriyle çevrili oturan o aksakallı, ciddi görümlü şef, hayalimizdeki Hz. İbrahim veya Yakup ile özdeşleştirilebilir. Çadırın bir köşesinde oturan, ayakta duran bu dört beş kadın, Rebeka, Sare ya da Rahel'in ilkel güzelliği gibi onların canlı birer tablosunu temsil etmiyor mu? (Millingen, 1870: 283).

Peçenin sınırlı kullanımıyla ilgili olarak çoğu seyyah bu durumu konar-göçer yaşam standartlarından ziyade etnik, mezhebi veya aşiretsel kimliklere bağlamaktadır. Örneğin, Dominian “*Kızılbaş*” (Kızılbaş) kadınların Müslümanlar arasında en liberal kitle olduklarını, bu durumun Sünnilerde söz konusu olmadığını paylaşmaktadır. Sason bölgesindeki Biliki (Belegi/Baligi de denilmektedir) aşireti mensubu konar-göçer kadınların peçe kullanmamalarını ve özgür hareketlerini “*olağandışı özgürlük*” (*unusual free-dom*) olarak tanımlamaktadır (Dominian, 1915: 846).⁶ İngiliz tarihçi ve arkeolog Frederick William Hasluck’un Afşar konar-göçerleri için belirttiği üzere bu kitlenin konar-göçer kadınları peçe kullanmayı tercih etmemektedir (Hasluck, 1921: 314). İngiliz seyyah Buckingham da 1816 yılında Birecik-Urfa arasında karşılaştığı bir Türkmen aşireti kadınlarının örtünmediklerini belirtmektedir (Buckingham, 1827: 77-78). Dolayısıyla konar-göçer kadınların sosyal yaşam koşulları, sahip oldukları etnik veya mezhebi kimliklerin temsiliyetlerini aşabilen oranda onları birbirlerine benzer kılabilmektedir. İngiliz erkek gezginlerin bu gözlemi olağanüstü bir durum olarak yansıtmaları, konar-göçer kadın niteliklerinin tasavvur ettikleri doğulu kadın imajıyla çelişmesinden kaynaklanır. Bu yüzden olsa gerektir ki seyyahların birçoğu daha özgür ve serbest konar-göçer kadın kimliğini, spesifik bir etnik veya mezhebi kimliğe özgü bir özellik olarak tanıtmaktadır. Yani bir bakıma bu özgürlük onlara göre konar-

göçerlerin tümüne has ve konar-göçerlik yaşantısının doğal bir sonucu değil, spesifik bir etnik veya dini kimliğe ait normatif bir özelliktir. Fakat bu durum Anadolu'daki Türkmen, Alevi, Yezidi, Sünni Kürt konar-göçer kadınlarının etnik, dini veya mezhebi kimliklerinden çok, aktif ve sosyal hayata entegre olan ortak pastoral yaşam özelliklerindeki benzerliklerinden kaynaklıdır.

Fraser, Molyneux-Seel, Sykes, Dickson ve Driver konar-göçer kadınla ilgili aynı konulara yoğunlaşarak gündelik uğraşlarına, peçe kullanmamalarına ve erkeklerle rahat iletişim kurabilmelerine odaklanmaktadır (Fraser, 1840: 193; Molyneux-Seel, 1914: 67; Sykes, 1907: 254; Dickson, 1910: 364; Driver, 1922: 502). İngiliz subay ve diplomat Mark Sykes diğerlerinden farklı olarak konar-göçer kadının iş gücünün çok fazla olmadığını belirtse de, eşlerine karşı toplum içerisinde istedikleri gibi söz söyleyebildiklerini, kamusal alana dair işlerde (*public affairs*) rahatlıkla görüş bildirebildiklerini paylaşır (Sykes, 1907: 253-254). İngiltere'nin Van Viskonsülü Dickson da benzer şekilde konar-göçer kadının yerleşik kadınlara oranla daha özgür, atılgan ve konuşkan olduklarını deneyimlemiştir (Dickson, 1910: 364). Sykes bir diğer eserinde ise bu kadınların büyük bir özgürlük olarak tanımladığı at binme ve silah kullanma gibi aktiviteleri erkekler gibi gerçekleştirdiklerini vurgulamaktadır (Sykes, 1908: 454). Farklı konar-göçer aşiretlerle ilgili spesifik bilgiler paylaşan Sykes bazı konar-göçer kadınların oldukça güzel, bazılarının ise çok çirkin ve maskülen olduklarına değinmektedir (Sykes, 1908: 458). Sykes ve İngiliz Yüzbaşı Molyneux-Seel benzer bir yorumla "Kızılbaş" konar-göçer kadınların Müslümanlarla karşılaştıklarında peçe kullandıklarını fakat Hristiyanlarla karşılaştıklarında peçe kullanmadıklarını belirtmektedir (Sykes, 1908: 469; Molyneux-Seel, 1914: 67). Bu çerçevede İngiliz gezginlerin paylaştıkları bilgiler, konar-göçer kadınların fiziki görünümleri, gündelik yaşamdaki aktif oluşları ve yerleşik kadın nüfusla benzerlikleri/farklılıkları ile sınırlıdır.

Konar-göçer kadınların silah kullanmalarıyla ilgili olarak bazı ek verilere de sahibiz. Örneğin, Irak bölgesinde çatışmalara ve düzensizliklere neden olan ve II. Abdülhamid döneminde bazı mensuplarının İstanköy (Kos) Adasına sürgün edildiği Hemavend aşiretinden kırkı erkek yirmisi kadın, topluca silahlanarak buradan firar etmişlerdi (BOA, DH. MKT. 2028/79, 25 Teşrinisani 1308/ 7 Aralık 1892). Konar-göçer kadınların da silahlı eylemlere ve savaşa katılabildiklerine dair, üst sınıfa mensup bir kadın olan Asiye ile ilgili bazı bilgiler yukarıda verilmişti. Bu paralelde 1806 yılında Amasya

bölgesinde kendi aşiret mensuplarıyla birlikte eşkıyalık yapan Kara Fatma lakaplı farklı bir konar-göçer kadının bilgileri de bulunmaktadır (Kutluata, 2006: 18):

Geçen seneden berü Amasya sancağı hududlarında ve dâhilinde hırsızlık ve mürur ve ubura (geçenlere) aralık aralık tasallut (saldırı) suretleri peyda olub, taharri ve tedkik olunarak Ekrad taifesinden bir aşiret beyi avreti, Kara Fatma nam bir mel'une, yetmiş seksen kadar hayme Ekrad ile geşt ü gûzar (gezmekte) idüb, bu vechle yanında olan Kürdlere hırsızlık ettirüb gasb eyledikleri (BOA, HAT 102/4044, 29 Zilhicce 1220/ Mart 1806).

Bazı araştırmacılar kadınların silah taşımalarını yalnızca savunma amaçlı olduğunu ileri sürseler de (Ak, 2017: 311-312), yukarıda bahsedildiği ve Millingen'in de paylaştığı üzere konar-göçer kadınların yol eşkıyalığı eylemleri gerçekleştirdiği de bilinmektedir (Millingen, 1870: 244-245). Bu değerlendirmeler konar-göçer kadının bu tür eşkıyalık eylemlerine iştirak edebileceklerini göstermektedir. Fakat konar-göçer yaşamın gündelik kamusal hayatına oranla bu tür eylemlerin daha nadir gerçekleşmiş olduğu gerçeğinin göz ardı edilmemesi gerekir.

Birçok İngiliz kadın seyyahın ise Osmanlı başkentini veya bazı şehirlerini ziyaret ettiklerinden olsa gerekir ki, eserlerinde konar-göçer topluluklarla ilgili gözlemlere pek rastlanmamaktadır. Bu yüzden W.M. Ramsay, Mary Wortley Montagu, Lady Hornbay, Annie Jane Harvey, Elizabeth Lady Craven, Mrs. Max Müller gibi İngiliz kadın seyyahların eserlerinde konar-göçer kadın izleriyle karşılaşılmaz. Fakat aşiretsel yapılanmaların ağırlıklı olduğu bölgeleri ziyaret eden sınırlı sayıdaki İngiliz kadın seyyahın eserlerinde bölgedeki konar-göçer kadınların bilgilerine ulaşılabilir. Bu seyyahlardan Anadolu'daki konar-göçer kadınlarla ilgili bilgi veren önemli bir İngiliz kadın seyyah ise Lucy Mary Jane Garnett'dir.⁷ Garnett, İngiliz erkek seyyahlar kadar abartılı yorumlar yapmasa da oryantalist yaklaşımlardan kaçınmamıştır. O da konar-göçer kadınların örtünmelerine, daha özgür hareket kabiliyetlerine ve kendi kamusal alanlardaki politik konulara dahil olabilmelerine değinmektedir. Garnett kadınları ele aldığı bir eserinin alt başlıklarını etnik gruplara ayırmaktadır. Dolayısı ile kadınlarla ilgili verdiği bilgiler ilgili etnik gruba ait kadınların bilgisini içerir. (Garnett, 1890). İki eserinde de konar-göçerler vahşi insanlar (*wild people*) olarak tanımlanır (Garnett, 1890: 115-121; Garnett, 1911: 300). Konar-göçer hayatın gerekliliği (*a necessity of existence*) için Yörüklerin ve Yezidilerin poligamist ve çoğunluklukla endogamist olduğunu belirtir (Garnett, 1911: 121, 134).⁸ Tatar olarak tanımladığı konar-göçer Afşar kadınlarının evliliklerinin ilk on iki ayı dışında örtünmediklerini ve

oldukça çalışkan olduklarını belirtir. Konar-göçerlerin az dindar olduklarını ve dönemin hükümetinin⁹ bu toplumlar için cami yapıp hoca gönderdiğini ayrıca vurgulayan Garnett, göç ettikleri zaman dışında konar-göçer kadınların örtünmediklerini belirtmektedir. Kürt konar-göçer kadınlarıyla ilgili olarak kendi toplumlarının politik ve sosyal meselelerine dahil olduklarını da ayrıca belirtir:

Kadınlar aynı zamanda kendi klanlarının sosyal ve politik meselelerine de canlı bir ilgi duyarlar ve onları ilgilendiren her şeye – ki asıl motivasyonları olan kan davalarına, planlarına ve komplolarına-aşınadılar. Kendi ırklarının erkekleri kadar girişimci ve yorulmak bilmez, her zaman tetiktedirler ve eyere atlamaya hazırdırlar; burada zarif biniciler olmasalar da kendilerini oldukça rahat hissederler ve macera dolu cevelanlarında kocalarına ayak uydurabilirler. (Garnett, 1911: 298-300)

Konar-göçer yaşamın doğal bir sonucu olmasına rağmen Garnett da İngiliz erkek seyyahlar gibi bu durumu Doğu toplumu için olağanüstü bir özgürlük olarak görür (*for an Oriental people...great freedom of manners*) ve bu kadınları Amazon kadınlarına benzeterek konar-göçer kadınına romantize etmektedir: *“Diğer kadınlara eşlik eden, görünüşe göre gruplarından sorumlu olan ve güvenliğinden erkeklerden çok daha fazla sorumlu olan birkaç Amazon figürü görülebilir”* (Garnett, 1911: 300-301). Güvenlik açısından da kadınların pasif bir konumda olmadıklarını belirten Garnett, konar-göçer kadınların hayvancılıkta erkeklere göre daha fazla sorumluluk sahibi olduklarını ve zorluklara karşı koyduklarını belirtmektedir: *“Kabilenin erkekleri, dağ otlaklarında koyunlarını korumanın ötesinde hayvancılıkla ilgili işlerde yer almazlar ve bu işlerin tamamı kadınlara düşer”* (Garnett, 1911: 300-301). Dolayısıyla kadın bir İngiliz seyyah olan Garnett'in eserinde de konar-göçer kadınlar hayvancılığın zorlukları açısından gerçek kişilikler olarak zikredilirken, bazen de antik dönemlerden kalma tarih öncesi figürler olarak yansıtılır. Bu açıdan Garnett'in eseri İngiliz erkek seyyahların yorumlarıyla büyük oranda benzerlikler içerir.

Sonuç

İngiliz erkek gezginlerin sıradan konar-göçer kadınına dair görüşlerindeki ortak yönlerden biri bahsedildiği üzere kendilerinin gündelik yaşamın gereklilikleri olan gündelik işlerle iştigal etmelerine dayanmaktadır. Özel ve kamusal alanlar arasında sınırın pek bulunmuyor oluşu onların yerleşik kadınlara göre daha sosyal, konuşkan ve söz sahibi olduklarını desteklemektedir. İngiliz erkek seyyahların birçoğu ata binmeyi veya silah kullanmayı bu kadınlar için

konar-göçerliğin doğal bir sonucu olarak değil, olağan üstü ve etnik/dini kimliklere has bir durum olarak yansıtmıştır. İngiliz erkek seyyahlar konar-göçerleri birbirleriyle karşılaştırmaktan ziyade, konar-göçerleri daha çok yerleşik kesimle karşılaştırmıştır. Genel yönleriyle konar-göçer kadınına dair verdikleri bilgiler üst sınıfa dahil olmayan konar-göçer kadınına dair olup, onların özel yaşam alanına kısıtlanmış bir yaşam sahasına sahip olmadıkları belirtilir. “Doğu kadını” tipolojisini inşa eden bu oryantalist yazın, konar-göçer kadınının at binip silah kullanabilmesini olağan görmemiştir. Bu yüzden konar-göçer kadını ne tam olarak Doğulu ne de Batı kadını gibi modern bir figürdür. İki figür arasında sıkışmış arkaik ve çağ ötesi bir figürdür. Osmanlı arşiv kaynaklarına nadir de olsa yansıyabilmiş belgeler çerçevesinde ise üst sınıfa mensup konar-göçer kadınının kendi toplumunun politik karar alma mekanizmalarında rol sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Gündelik iş yükünün bu kadınlar tarafından gerçekleştirilmediği vurgusu konar-göçer kadınlar arasındaki sınıfsal farklılığa işaret etmektedir. Verilen örneklerdeki üst sınıf konar-göçer kadınlarının sahip oldukları (eş, anne gibi) kimlikler onların politik ve kamusal alanda söz sahibi oluşlarında etkili olmuştur. Bu mikro örneklerden bahisle konar-göçer kadınların kamusal alanlara dahil oldukları anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Ainsworth, W. (1839). “Notes on a Journey from Constantinople, by Heraclea, to Angora, in the Autumn of 1838”. *Journal of the Royal Geographical Society of London*, 9: 216- 276.
- Ainsworth, W. (1840). “Notes on a Journey from Kaisariyah, by Malatiyah, to Bir or Birehjik, in May and June 1839”. *Journal of the Royal Geographical Society of London*, 10: 311- 340.
- Ak, M. (2017). “Yörüklerde Kadın”. *JASSS*, 58: 307- 336.
- Aksoy, E.(2009). “The Identity of Women in the Sub-Culture of Nomadic Yuruks”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 22: 23- 28.
- Brant, J.and A. G. Glascott (1840). “Notes of a Journey Through a Part of Kurdistan, in the Summer of 1838”. *Journal of the Royal Geographical Society of London*, 10: 341- 434.
- Buckingham, J.S. (1827). *Travels in Mesopotamia*, vol. I, London: Henry Colburn.
- Chatty, D. (2013). “Changing Sex Roles in Bedouin Society in Syria and Lebanon”. *Women in the Muslim World*, ed. Lois Beck and Nikki Keddie, London: Harvard University Press: 399- 415.
- Demir, N. (2006). “Osman Bey (Frederick Millingen)’e Göre XIX. Yüzyılda Türk Kadınının Toplumsal Konumu”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46(1): 41-51.

- Dickson, B. (1910). "Journeys in Kurdistan". *The Geographical Journal*, 35(4): 357- 378.
- Dominian, L. (1915). "The Peoples of Northern and Central Asiatic Turkey". *Bulletin of the American Geographical Society*, 47(11): 832- 871.
- Driver, G. R. (1922). "Studies in Kurdish History". *Bulletin of the School of Oriental Studies, University of London*, 2(3): 491- 511.
- Düğer, S. (2015). "Batılı Kadın Seyyahlar İmgeleminde Osmanlı Kadını". *KOS-BED*, 29: 71-90.
- Ekinci, M.R. (2022). *Sebep ve Sonuçlarıyla Kırım Harbi 1853-1856*, Ankara: Duvar Yayınları.
- Fraser, J. B.(1840). *Travels in Koordistan, Mesopotamia*, vol. I, London: Richard Bentley.
- Garnett, L.M.J. (1890). *Women of Turkey and Their Folklore*. London: David Nutt.
- Garnett, L.M.J. (1911). *Turkish Life in Town and Counrty*. London: Knickerbocker Press.
- Millingen, F. (1870), *Wild Life Among the Koords*, London: Hurst and Blackett Publishers.
- Hasluck, F.W. (1921). "Heterodox Tribes of Asia Minor". *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 51: 310- 342.
- Kutluata, Z. (2006). "Gender and War During the Late Ottoman and Early Republican Periods: The Case of Black Fatma(s)". Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Molyneux-Seel, L. (1914). "A Journey in Dersim". *The Geographical Journal*, 44(1): 49- 68.
- Pierce, L. P. (2016). *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Pollington,V. (1840). "Notes on a Journey from Erz-Rum, by Mush, Diyar-Bekr, and Bireh-jik, to Aleppo, in June, 1838". *Journal of the Royal Geographical Society of London*, 10: 445- 454.
- Shiel, J. (1838). "Notes on a Journey from Tabríz, Through Kurdistan, via Vân, Bitlis, Se'ert and Erbil, to Suleimaniyeh, in July and August, 1836". *Journal of the Royal Geographical Society of London*, 8: 54- 101.
- Stuart, R. (1876-1877). "The Ascent of Mount Ararat in 1856". *Proceedings of the Royal Geographical Society of London*, 21(1): 77- 92.
- Sykes, M. (1907). "Journeys in North Mesopotamia". *The Geographical Journal*, 30(3): 237- 254.
- Sykes, M. (1908). "The Kurdish Tribes of the Ottoman Empire", *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 38: 451- 486.

Tarduş, İ. (2022). *İngiliz Seyyahların Gözüyle Ondokuzuncu Yüzyılda Kürtler*. İstanbul: Avesta Yayınları.

Taylor, J.G. (1868). "Journal of a Tour in Armenia, Kurdistan, and Upper Mesopotamia, with Notes of Researches in the Deyrsim Dagħ, in 1866". *Journal of the Royal Geographical Society of London*, 38: 281- 361.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Devlet Arşivleri (BOA):

HAT 102/4044, 29 Zilhicce 1220/20 Mart 1806; HAT 769/36172-E, 11 Receb 1234/ 6 Mayıs 1819; HAT 769/36172-J, 23 Zilhicce 1234/ 13 Ekim 1819; HAT 769/36172-F, 29 Zilhicce 1234/ 13 Ekim 1819; HAT 769/36172, 29 Zilhicce 1234/ 19 Ekim 1819.

İ.DH. 308/19650, 10 Muharrem 1271/ 3 Ekim 1854.

H.H. İ. 13/22, 9 Muharrem 1271/2 Ekim 1854.

DH. SN. THR. 31/106, 20 Mart 1328/ 2 Nisan 1912.

DH. ŞFR. 393/24, 29 Kanunusani 1323/ 11 Şubat 1908.

DH. MKT. 2028/79, 25 Teşrinisani 1308/ 7 Aralık 1892.

Ekler

سیران خانم
 حیاتیه
 محبتو عشقو خدارتوسا رتقو والده محترمه مقام
 والقیه مشهود اولدر که بولوانده عنایتیومر محبتو متقودلی انعامالم اصفیایم
 سردار ناملد و حسن خضرتی انجان و مملکت عزیزیم ذالعیونیم حسن انانیت
 خانه لریک بوجانبه کلکنه فوق انیم حریص و غیب اولسد و بوجسوس حریفان
 اخذت سلیم بی حضرتینه مکتوب تحریر و تحیات کنعان بکجه صحتیه ازان برسد
 که بی معظم الم سیرانی مرض بوجانبه روانه بیوره لرا بته بنم والده هزار غیری
 نسیم خاطر لریک فخره کتور میوب کندیکر کال اطفیان قلبیله اولی بنده کی اردن
 بیله لرین دفعی قالدیروب بودفته لکده کلمه سیر و کندیکری عیب غریزین
 و عومندن سلیم سیر والدی سیرانی هر وجهله اولدرسه کتور لرا اولوقده سیرانی
 بوجمت و غرقی کور سیر سیر و سیردن کیم چکلری مکن دکدر ایته ایته سیرانی ایتیم
 قاکوتوب بودفته لکده کنعان بکجه فرستد کلمه سیرانی اولوقده سیرانی
 حیاتیه

HAT. 769 / 36172-J

Ek 1: Sepki Aşireti yöneticilerinden Seyran Hanım'a yazılmış bir mektup
 (BOA, HAT 769/36172-J, 23 Zilhicce 1234/ 13 Ekim 1819)

عطفاً على
 اذني من جريد عشيرته اسمهم قارة فخر الدين ارجي هويون واقول اولاد صبره من ملاحاة اعشى ارجو فخرهم فضله
 منقذ اولاد الوفاء بكونه ساعة وبريقت صفة اعلى وكنه اوقفه نفا عمر وبقلم قديمين بايديه نكته تاري نعيم قزاق
 مودق حاكم كرد
 نبوده دست نعيم ووده ايشو نكه سابه اصغاريه كزاده شاه نغدر سوله
 هفتا شاهان بوش دنگون نكته موكالبا عفا شنه در قندهر بولاده ار
 دازده سابه جينا بارشي صفتا بفتنه واده بن صيتاي اصفيه عاده قندهر
 وادده شاه كاتنا جرد بولاده اربابه اردوانه هفتا نكته
 عليم شاه كاتنا جرد بولاده اربابه اردوانه هفتا نكته

i.DH 308/19650

İ.DH.00308

Ek 2: Adana'daki Cerid Aşireti'ne mensup Asiye isimli Kara Fatma'ya Osmanlı Sultanı tarafından altın madalya verildiğini belirten irade kaydı (BOA, İ.DH. 308/19650, 10 Muharrem 1271/ 3 Ekim 1854)

طیارین نیرلرین قیلارنا اولدی شمشیرله
 بوزلیکی جیانه زاد اولار قورقور زاکلی اتمه
 مصطفی بوزلی بوز

حادثه قام
 کجه منبره اکلایه جانغی حدود اولدی و درکنن خورساق و مرور کجوت اولغا اداق قسط صوبورکی پیا اولوب بختی و توفیق اولدی اکر اکر
 طاقنیزدن چشیم کی عورقی زه خاطر غم ملعهده تشوکیکان قدر نیمی اکر اولی کشت و کار ایچی بو بجزر مانیش اولون کوردی بختی
 ادرجه عصبی و کلری املدی عورت مرقدی و عینا بختی و سار مکلر فوت ایچی عورت اولوق قورقی کتک نلک طاقن کانه
 اولونیزده کورکوره بدیش ناچاره اجبارده امدار امداره اولدی و جنه ماه عقده بوزقی سار مقده سده سیمان بله ملعهده
 سیکوره و در کجیر ایچی ایل بله خوش جریخی الدینی محضه افشیدی کجه منبره زاد و چه مالغی اچدی و عصبه ایچله ایوی بوزقی
 داخلنه و چه جبار و زده جبتک کورسی نغم محبت سمرانه حق و بلک غم کونن زاد و چه مالغی اچدی و عصبه ایچله ایوی بوزقی
 مرقدی نلک اولدی بقیع اوغشکله جندوز اقر و عیقه وده و دره ایچله نانا و زه حاجی محمد بوزقی کجه منبره زاد و چه مالغی اچدی و عصبه ایچله ایوی بوزقی
 در کله دوزن غم محبت قدر شنه آتقلار زده چرال بقیع و تحسینی و لایحه وقت اولدی کنی اصی اچدی نلک اولدی بوزقی
 اولوق اسینه مومنه دخی تحلی ایچیک نی مرقدی ملعهده طر قرضه اولونیشی لدی انحصس طر قرضه کور ایچکله نلک اولدی بوزقی
 بدر سینه اعداری تحری و حق اولوندر مقده دن اولونیزده مرقدی ملعهده عفا ایچله طر قرضه خیر کورسی بمقدار سولاری
 افشیدی سواد بلیز و ادرجه قدر اکلایه طر قرضه اسکان ایچیک اولونیشی و سار کجه ملعهده زنده طر قرضه چیس اولونیشی ایچیک کور
 مرقدی اچدی و کوریت و مانیش اولوق ملعهده زار و بلیز نلک اولونیشی و سار کجه ملعهده زنده طر قرضه چیس اولونیشی ایچیک کور
 جبتک کور بلیز قدا ایچکله سمالک مانیش ایچیک و بلیز ایچیک کورده جکلر اولونیشی ایچیک نلک اولونیشی ایچیک کور
 ایچله مرقدی عینا نلک نلک نلک افقا اولونیشی و سار کجه ملعهده زنده طر قرضه چیس اولونیشی ایچیک کور
 داندی کوروزی داصیلر نیما و سار ایچیک و بلیز ایچیک کورده جکلر اولونیشی ایچیک نلک اولونیشی ایچیک کور
 زنده مرقدی ایچیک ایچیک کورده سمالک سلویه نلک ایچیک ایچیک و سار کجه ملعهده زنده طر قرضه چیس اولونیشی ایچیک کور
 دخی افق بجه نلک ایچیک کورده سمالک سلویه نلک ایچیک ایچیک و سار کجه ملعهده زنده طر قرضه چیس اولونیشی ایچیک کور
 نلک ایچیک کورده سمالک سلویه نلک ایچیک ایچیک و سار کجه ملعهده زنده طر قرضه چیس اولونیشی ایچیک کور
 بکشت ایچیک کورده سمالک سلویه نلک ایچیک ایچیک و سار کجه ملعهده زنده طر قرضه چیس اولونیشی ایچیک کور
 بوز قورن جلاب بوزلی طر قرضه کورده سمالک سلویه نلک ایچیک ایچیک و سار کجه ملعهده زنده طر قرضه چیس اولونیشی ایچیک کور

HAT 102/4044-C

Ek 3: Amasya sancağında 70-80 çadırlık destekçileriyle eşkıyalık eylemlerine katılmış Kara Fatma isimli aşiret yöneticisi bir kadın hakkındaki Hatt-ı Hümayun kaydı.

(BOA, HAT 102/4044-C, 29 Zilhicce 1220/20 Mart 1806)

¹ Kimberle W. Crenshaw'a ait olan kesişimsellik, cinsiyet, ırk, etnisite ve sınıf gibi yapıların tek başına olguları açıklamakta yetersiz kalacağını vurgulayan bir yaklaşımdır. Bu çalışmada, durağan ve farklılık göstermeyen bir konar-göçer kadını kimliğinden ziyade, cinsiyet, sınıf ve sosyal yaşam gibi farklılık ve eşitsizliklerin sebep olduğu konar-göçer kadını örnekleriyle karşılaşılabacaktır.

² Oryantalist yaklaşımlarından sıyrılamamalarına rağmen kadın Batılı seyyahlar, erkek Batılı seyyahlara göre eserlerinde daha gerçekçi bir Osmanlı kadını inşa ettikleri iddia edilmiştir (Düğer, 2015). Çalışmamızda İngiliz kadın seyahatnamelerinde konar-göçer kadınlarla ilgili sınırlı bilgilere ulaşıldığından, İngiliz kadın seyyahların eserlerini, İngiliz erkek seyyahların eserleriyle tam olarak karşılaştırma fırsatı bulamadık. Fakat aşağıda tartışılacağı üzere, İngiliz bir kadın gezgin olan Lucy Mary Jane Garnett'in konar-göçer kadınlarla ilgili yaptığı yorumların, İngiliz erkek seyyahların yorumlarıyla büyük bir benzerlik gösterdiğine ulaşılmıştır.

³ Revan Hanlığı bahsi edilen yıllarda İran'a bağlı özerk bir hanlıktır ve Hüseyin Han tarafından yönetilmektedir. Bu hanlığın başkenti günümüz Ermenistanı'nın Erivan kentidir. Belgelerde bu kent Erivan olarak da geçmektedir.

⁴ Bazı eserlerde farklı Kara Fatma figürleriyle karşılaşılmaktadır. İkinci'ye göre Maraş bölgesindeki Sinemilli Aşireti'nden Kara Fatma isimli bir kadın aşiret yöneticisidir ve aşiret mensuplarıyla Kırım Savaşı'na maskülen (Amazon kadını) bir görünümle iştirak etmiştir (Ekinci, 2022: 100-109). Kara Fatma isminin gerçek bir isimden ziyade bir lakap olarak kullanıldığı yukarıdaki Osmanlı arşivi belgesinden anlaşılmaktadır: "Asiye nam Kara Fatma" (BOA, İ.DH. 308/19650, 10 Muharrem 1271/ 3 Ekim 1854). Her iki figürün de Kırım Savaşı çerçevesinde isimlerinin vurgulanıyor oluşu, bu iki farklı ismin aynı kişiye ait olma ihtimalini düşündürmektedir. Fakat Kara Fatma isminin gerçek bir isimden ziyade bir lakap olarak kullanılıyor oluşu, birden fazla aşiret yöneticisi kadının savaşa katılmış olma ihtimalini daha makul kılmaktadır. Zira Milli Mücadele döneminde olduğu gibi farklı dönemlerde Kara Fatma lakabıyla savaş meydanlarına katılmış kadın figürler de bulunmaktadır (Kutluata, 2006).

⁵ Kıbrıslızâde Osman Bey veya Vladimir Andrejevich olarak da bilinir. II.Mahmur'dun hekimlerinden Michael Millingen'in oğludur. Millingen ile ilgili bkz. (Demir, 2006).

⁶ Bu aşiretin farklı bir dini inanışa sahip oldukları ile ilgili olarak bkz. (Tarduş, 2022).

⁷ İngiliz kadın seyyahlar Anne Blunt ve Gertrude Bell Osmanlı'nın Arap coğrafyasını ziyaret ettiklerinden eserleri bu çalışma dahilinde ele alınmamıştır.

⁸ Garnett'a göre yerleşik nüfus için çok eşlilik az oranda ve bir lüks iken, konar-göçerler için sosyal yaşamdaki zorluklar açısından bir gerekliliktir.

⁹ Bu yorum II. Abdülhamid dönemine tekabül ettiğinden, dönemin İslamcılık politikaları çerçevesinde tutarlı bir bilgidir.

